

تحصیلات تکمیلی

پایان نامه کارشناسی ارشد در (رشته باستانشناسی)

عنوان:

مطالعه تطبیقی معماری کاروانسراهای صفوی
آذربایجان با استان اصفهان (مطالعه موردی
کاروانسرای قانلی بولاغ آذربایجان و کاروانسرای
مادر شاه اصفهان)

استاد راهنما:

دکتر معظم خسروجردی

استاد مشاور: دکتر بهروز برجسته دلفروز

تحقیق و نگارش:

هاشم همراهی

خرداد ۱۳۹۲

بسمه تعالی

این پایان نامه با عنوان مطالعه تطبیقی کاروانسراهای آذربایجان با اصفهان (مطالعه موردی کاروانسراهای قانلی بولاغ اردبیل و کاروانسرای مادر شاه اصفهان) قسمتی از برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد باستانشناسی توسط دانشجو هاشم همراهی با راهنمایی استاد پایان نامه خانم دکتر معظم خسرو جردی تهیه شده است. استفاده از مطالب آن به منظور اهداف آموزشی با ذکر مرجع و اطلاع کتبی به حوزه تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان مجاز می‌باشد.

(نام و امضاء دانشجو)

این پایان نامه واحد درسی شناخته می‌شود و در تاریخ توسط هیئت داوران بررسی و درجه به آن تعلق گرفت.

نام و نام خانوادگی امضاء تاریخ

استاد راهنما : دکتر معظم خسرو جردی

استاد مشاور: دکتر بهروز برجسته دلفروز

داور ۱:

داور ۲:

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب هاشم همراهی تعهد می‌کنم که مطالب مندرج در این پایان نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می‌باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو:

امضاء

تقدیم به:

پدر و مادر مهربان

و خانواده دلسوزم که همیشه در سفتی‌ها

مرا تنها نگذاشتند

سپاسگزاری

نگارنده برخود فرض می‌داند از تمامی بزرگوارانی که در تدوین رساله حاضر وی را یاری کرده‌اند سپاسگذاری کند. خانم دکتر معظم خسروجردی که با روی گشاده و رفتاری تحسین برانگیز راهنمایی این رساله را بر عهده گرفتند و تمامی متن را از نظر دقیق خود گذرانده‌اند و همچنین آقای دکتر بهروز برجسته دلفروز که مشاوره این پایان نامه را بر عهده گرفتند، نهایت تشکر و قدردانی را دارم.

و از آقایان دکتر روح الله شیرازی و دکتر رضا مهرآفرین که داوری این پایان نامه را بر عهده گرفته‌اند و در طول دوره کارشناسی ارشد، بنده را راهنمایی کرده‌اند، سپاسگزارم.

چکیده:

ایران عصر صفوی نقش ارتباطی بسیار مهمی در تجارت‌های بین‌المللی داشته است. در این دوره مسیر شمالی جاده ابریشم که عمدتاً یک مسیر ثابت بود، از چین شروع می‌شد و با عبور از ایران و از شهرهایی چون آذربایجان و اصفهان به سایر کشورها، از جمله اروپا می‌رسید. شاهان صفوی مخصوصاً شاه عباس به دلایل نظامی و اقتصادی دستور ساخت شبکه مترامی از جاده‌ها با کاروانسراهای متعدد را دادند. در این دوره بدلیل رونق اقتصادی و ارتباط با جوامع دیگر از جمله اروپا صادرات انواع کالا مانند ابریشم رونق فراوانی یافت. به همین خاطر در این دوره برای رفاه کاروانیان، کاروانسراهایی با جاده‌های متعدد مانند جاده ابریشم بازسازی و ساخته شدند. از جمله این‌ها، کاروانسراهایی هستند که در مناطق کوهستانی آذربایجان و مناطق مرکزی ایران مخصوصاً اصفهان ساخته شده‌اند. هدف ما در این تحقیق این است که کاروانسراهای دو منطقه ذکرشده را از نظر پلان و مصالح با هم مقایسه و نقش اقلیم متفاوت این دو منطقه را در ساخت این بناها بررسی کنیم.

بر اساس این پژوهش که با مطالعه ویژگی‌های کاروانسراهای اصفهان و آذربایجان و آوردن آنها در جداول و با مطالعه موردی کاروانسراهای قانلی بولاغ آذربایجان و کاروانسرای مادر شاه اصفهان بدست آمد. کاروانسراهای این دو منطقه به خاطر تاثیر اقلیم تفاوتی در پلان و مصالح ساختمانی دارند، کاروانسراها در مناطق کوهستانی به خاطر سرمای شدید عموماً دارای حیاط مرکزی کوچک و بافتی مترام هستند تا از ورود سرمای زیاد جلوگیری کند و مصالح ساختمانی عمدتاً از سنگ و آجر می‌باشد. در حالی که کاروانسراهای مناطق مرکزی (ناحیه اصفهان) به خاطر اقلیم نسبتاً خشک، دارای آب‌انبار و حیاط مرکزی بزرگ می‌باشند و مصالح عمده خشت و آجر می‌باشند.

کلمات کلیدی: کاروانسرای صفوی، جاده ابریشم، آذربایجان، اصفهان، اقلیم، کاروانسرای قانلی بولاغ و

کاروانسرای مادر شاه

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱	فصل اول: کلیات تحقیق
۲	۱-۱- مقدمه
۳	۱-۲- طرح مسأله
۳	۱-۳- سوالات تحقیق
۳	۱-۴- فرضیه‌ها
۴	۱-۵- پیشینه تحقیق
۴	۱-۶- ضرورت تحقیق
۴	۱-۷- اهداف تحقیق
۴	۱-۸- نوآوری طرح پژوهشی
۴	۱-۹- استفاده کنندگان از نتایج پایان نامه
۵	۱-۱۰- روش انجام تحقیق
۵	۱-۱۱- روش و ابزار گردآوری اطلاعات
۵	۱-۱۲- مشکلات و موانع تحقیق
۶	فصل دوم: جغرافیای طبیعی مناطق مورد مطالعه
۷	۲-۱- مقدمه
۸	۲-۲- موقعیت جغرافیای آذربایجان
۸	۲-۲-۱- کوه‌ها
۹	۲-۲-۲- رودها
۱۰	۲-۲-۳- محدوده آذربایجان
۱۰	۲-۲-۴- وجه تسمیه آذربایجان
۱۱	۲-۲-۵- تقسیم آذربایجان به استان‌های مختلف
۱۲	۲-۳- موقعیت جغرافیایی اصفهان
۱۲	۲-۳-۱- وجه تسمیه اصفهان
۱۳	۲-۳-۲- محدوده استان اصفهان
۱۳	۲-۳-۳- شهرستان‌های استان اصفهان
۱۳	۲-۳-۴- جغرافیای طبیعی و اقلیم استان اصفهان
۱۵	۲-۳-۴-۱- رودخانه‌های استان اصفهان
۱۵	۲-۳-۴-۲- کوه‌ها
۱۷	فصل سوم: حکومت شاهان صفوی و اقدامات آن‌ها
۱۸	۳-۱- مقدمه

۱۸ ۳-۲-۱- شاه اسماعیل اول (۹۰۵-۹۳۰ ه ق)
۱۸ ۳-۲-۲- شاه طهماسب اول (۹۳۰-۹۸۴ ه ق)
۲۱ ۳-۲-۳- شاه اسماعیل دوم (۹۸۴-۹۸۵ ه ق)
۲۲ ۳-۳-۴- شاه محمد خدابنده (۹۸۵-۹۹۶ ه ق)
۲۲ ۳-۲-۵- شاه عباس اول (۹۸۶-۱۰۳۸ ه ق)
۲۴ ۳-۲-۵-۱- اقدامات شاه عباس
۲۴ ۳-۲-۶- شاه صفی (۱۰۳۸-۱۰۵۲ ه ق)
۲۶ ۳-۲-۷- شاه عباس دوم (۱۰۵۲-۱۰۷۷ ه ق)
۲۶ ۳-۲-۸- صفی دوم- شاه سلیمان (۱۰۷۷-۱۱۰۵ ه ق)
۲۶ ۳-۲-۹- شاه سلطان حسین (۱۱۰۵-۱۱۳۵ ه ق)
۲۸ ۳-۲-۱۰- شاه طهماسب دوم (۱۱۳۵-۱۱۴۴ ه ق)
۲۸ ۳-۳- جغرافیای سیاسی صفویان
۳۲ فصل چهارم: جاده ابریشم در دوره صفوی
۳۳ ۴-۱- مقدمه
۳۴ ۴-۲- راه سازی دوره صفوی
۳۴ ۴-۲-۱- جاده‌های شاه عباسی
۳۶ ۴-۲-۲- جاده ابریشم
۳۷ ۴-۲-۲-۱- مسیرهای جاده ابریشم
۳۸ ۴-۲-۲-۲- پیشینه جاده ابریشم در ایران
۳۹ ۴-۲-۲-۳- جاده ابریشم در دوره صفوی
۴۰ ۴-۲-۲-۴- تجارت جاده ابریشم در دوره صفوی
۴۱ ۴-۳- اهمیت جاده‌ها در ساخت کاروانسراها در دوره صفوی
۴۵ فصل پنجم: کاروانسراهای دوره صفوی
۴۶ ۵-۱- مقدمه
۴۷ ۵-۲- کاروان‌ها
۴۸ ۵-۳- سیر تحول کاروانسراها در طول تاریخ ایران
۴۹ ۵-۴- کاروانسراهای دوره صفوی
۵۰ ۵-۴-۱- انواع کاروانسراهای صفوی
۵۳ ۵-۴-۱-۱- کاروانسراهای درون شهری
۵۵ ۵-۴-۱-۲- انواع کاروانسراهای برون شهری
۵۵ ۵-۴-۱-۳- پلان کاروانسراهای کوهستانی
۵۵ ۵-۴-۱-۴- مصالح کاروانسراهای کوهستانی
۵۶ ۵-۴-۱-۵- پلان کاروانسراهای مرکزی و کویری
۵۷ ۵-۴-۱-۶- مصالح کاروانسراهای مرکزی و کویری
۵۷ ۵-۴-۱-۷- پلان کاروانسراهای کرانه پست خلیج فارس
۵۷ ۵-۴-۱-۸- مصالح کاروانسراهای کرانه پست خلیج فارس
۵۸ فصل ششم: معرفی کاروانسراهای قانلی بولاغ و مادر شاه

۵۹	۶-۱- موقعیت جغرافیایی مشکین شهر
۵۹	۶-۱-۱- مسائل اقلیم شناسی
۶۰	۶-۲- موقعیت جغرافیایی مشکین روستای قانلی بولاغ
۶۱	۶-۳- مراحل رشد تاریخی منطقه و روستا
۶۲	۶-۴- معرفی کاروانسرای قانلی بولاغ
۶۴	۶-۴-۱- پلان بنا
۶۴	۶-۴-۲- نقش حیاط در این کاروانسرا
۶۴	۶-۴-۳- ورودی‌ها
۶۵	۶-۴-۴- ابعاد اتاقهای و محل اصطبل‌ها
۶۸	۶-۴-۵- شترخان‌ها
۷۱	۶-۴-۶- بازشوهای کوچک
۷۱	۶-۴-۷- بخاری
۷۳	۶-۴-۸- چاه آب کاروانسرا
۷۳	۶-۴-۹- پوشش سقف
۷۴	۶-۴-۱۰- تزیینات
۷۶	۶-۴-۱۱- برج‌ها
۷۷	۶-۴-۱۲- کف سازی
۷۷	۶-۴-۱۳- پوشش و طاق‌ها
۷۹	۶-۴-۱۴- شترخان‌ها
۸۰	۶-۴-۱۵- پی - کرسی چینی و ازاره
۸۱	۶-۴-۱۶- دیوارها
۸۱	۶-۴-۱۷- روشنایی کاروانسرا
۸۲	۶-۵- کاروانسراهای اصفهان
۸۲	۶-۵-۱- پلان انواع کاروانسراهای مناطق مرکزی و اصفهان
۸۳	۶-۶- معرفی کاروانسرای مادر شاه
۸۶	۶-۶-۱- نقش حیاط در کاروانسرای مادر شاه
۸۸	۶-۶-۲- ورودی کاروانسرا
۸۸	۶-۶-۳- آب انبار
۸۹	۶-۶-۴- باغسازی کاروانسرا
۹۱	۶-۶-۵- اتاقهایی گرداگرد حیاط و پلان و طاق آن‌ها
۹۳	۶-۶-۶- اصطبل‌های اطراف کاروانسرا
۹۳	۶-۶-۷- تزیینات کاروانسرا
۹۴	۶-۶-۸- تقارن
۹۴	۶-۶-۹- مصالح
۹۵	۶-۶-۱۰- مدرسه چهاریغ
۹۷	فصل هفتم: جمع بندی و نتیجه گیری
۹۸	۷-۱- نتیجه گیری

۱۰۱ ۲-۷- تحلیل داده‌ها و ارزیابی فرضیه‌ها
۱۰۳ ۳-۷- پیشنهادات و راهکارها

فهرست شکل‌ها

صفحه	عنوان شکل
۱۲ شکل ۱-۲- نقشه ایران و آذربایجان
۱۴ شکل ۲-۲- نقشه ایران و اصفهان
۲۹ شکل ۱-۳- نقشه ایران در دوره صفوی
۳۸ شکل ۱-۴- مسیرهای جاده ابریشم
۴۴ شکل ۱-۶- موقعیت روستای قانلی بولاغ
۶۰ شکل ۲-۴- مسیرجاده ابریشم درایران وکاروانسراهای داخل مسیر
۶۲ شکل ۲-۶- پرسپکتیوکاروانسرا
۶۳ شکل ۳-۶- موقعیت قانلی بولاغ نسبت به بافت اطراف
۶۳ شکل ۴-۶- پلان کاروانسرای قانلی بولاغ
۶۴ شکل ۵-۶- نسبت کف حیاط به محیط بیرون
۶۵ شکل ۶-۶- ورودی کاروانسرا
۶۶ شکل ۷-۶- اطاقهایی روبه حیاط ضلع جنوبی
۶۷ شکل ۸-۶- اطاقهایی شرقی و غربی حجره شمال
۶۷ شکل ۹-۶- ورودی اطاقهایی شرقی حجره شمالی
۶۷ شکل ۱۰-۶- شومینه روبه روی ورودی باپلان نیم هشتی
۶۸ شکل ۱۱-۶- دیواربیرونی اتاقک غربی حجره
۶۹ شکل ۱۲-۶- شترخان شرقی ضلع شمالی
۶۹ شکل ۱۳-۶- شترخان بزرگ ضلع شرقی
۶۹ شکل ۱۴-۶- سقف فروریخته انباری شتر خان از پایین
۷۰ شکل ۱۵-۶- نحوه اجرایی طاقهای هلالی طاقچه های شترخانها
۷۰ شکل ۱۶-۶- بیرون زدگی سقف شترخان باطاقهای کلید
۷۰ شکل ۱۷-۶- شترخان جنوبی - حفره های احشام-بندموجوددرشترخانها
۷۱ شکل ۱۸-۶- بازشوهای اتاق شرقی
۷۲ شکل ۱۹-۶- بخاری اتاق شرقی
۷۲ شکل ۲۰-۶- دهانه شومینه حجره شرقی
۷۲ شکل ۲۱-۶- دهانه شومینه حجره شمالی
۷۳ شکل ۲۲-۶- چشمه تامین آب کاروانسرا
۷۴ شکل ۲۳-۶- سقف شیروانی حجره شمالی و شرقی
۷۵ شکل ۲۴-۶- تزیینات آجرکاری ورودی بنا در قسمت جنوب غربی
۷۶ شکل ۲۵-۶- چینش مورب آجرها در برج شرقی بنا

۷۷	شکل ۶-۲۶- کف داخلی حیاط که آجر فرش بوده است
۷۸	شکل ۶-۲۷- طاق های روی حجره شمالی - دید از شرق حجره
۷۹	شکل ۶-۲۸- دیوار آجری و پی سنگی قسمت شرقی
۸۰	شکل ۶-۲۹- نمونه ای از آجر
۸۰	شکل ۶-۳۰- نحوه اجرای پی کرسی چینی و ازاره
۸۳	شکل ۶-۳۱- عکس هوایی کاروانسرای مادر شاه
۸۴	شکل ۶-۳۲- نمای کاروانسرای مادر شاه از بالا
۸۴	شکل ۶-۳۳- تصویر کاروانسرا در دوره قاجار (پاسکال کوست)
۸۷	شکل ۶-۳۴- پلان کاروانسرای مادر شاه
۸۷	شکل ۶-۳۵- حیاط چهارایوانی
۸۸	شکل ۶-۳۶- ورودی کاروانسرا
۸۹	شکل ۶-۳۷- پلان آب انبار کاروانسرای مادر شاه
۹۱	شکل ۶-۳۸- باغ های اطراف حیاط
۹۱	شکل ۶-۳۹- طاق جناقی اتاق شمالی
۹۲	شکل ۶-۴۰- اطاقهایی اطراف حیاط با طاقهای جناقی
۹۳	شکل ۶-۴۱- اطاقهایی اطراف حیاط
۹۴	شکل ۶-۴۲- کاشیکاری قسمت ورودی کاروانسرا
۹۵	شکل ۶-۴۳- تقارن اطاقهایی شرقی و غربی
۹۶	شکل ۶-۴۴- آجرکاری قسمت ورودی در قسمت جنوب غربی
۹۶	شکل ۶-۴۵- آجرکاری اتاق شرقی
۱۰۹	پیوست ها

فهرست جداول

صفحه	عنوان جدول
۱۱۰	جدول ۶-۱- کاروانسراهای صفوی آذربایجان شرقی
۱۱۱	جدول ۶-۲- کاروانسراهای صفوی آذربایجان شرقی
۱۱۱	جدول ۶-۳- کاروانسراهای صفوی اردبیل
۱۱۲	جدول ۶-۴- کاروانسراهای صفوی آذربایجان غربی
۱۱۳	جدول ۶-۵- کاروانسراهای اصفهان
۱۱۴	جدول ۶-۶- کاروانسرای اصفهان
۱۱۵	جدول ۶-۷- کاروانسرای اصفهان
۱۱۶	جدول ۶-۸- کاروانسرای اصفهان
۱۱۷	جدول ۶-۹- کاروانسرای اصفهان

فصل اول

کلیات تحقیق

تمدن‌ها و فرهنگ‌های انسانی موضوع مطالعات انسان‌شناسی‌اند، و شناسایی فرهنگ جوامع انسانی که در گذشته می‌زیسته‌اند تنها به کمک بقایا و یادگارهای آن جوامع میسر است. آثار و بقایای معماری همچون کتاب‌ها، نوشته‌ها، اشیاء و ابزارها و... گنجینه‌های حاوی رازهای با ارزش پیشینیان هستند. شناسایی این ابنیه این امکان را فراهم می‌کند که تمدن‌های گذشته را از جهت میزان مهارت و دانش، توانایی‌های اقتصادی و حمل و نقل، اقتدار و... بهتر بشناسیم. اگرچه با پیشرفت و توسعه فکری انسان‌ها و اجتماع‌ها، شرایطی فراهم آمد که بسیاری از نیازها در محل تأمین شود، با وجود این هیچ‌گاه نیاز به حرکت و مسافرت از میان نرفت بلکه فزونی گرفت و تحرک و جابه‌جایی از مقیاس‌های اندک گرفته تا ابعاد وسیع به عنوان جزئی گریزناپذیر از زندگی انسان شناخته شد.

در دوره صفوی اکثر مردم ایران کشاورز و در روستاها ساکن بودند و گله‌داری شغل اصلی ایلات و عشایر و روستائیان بود. علاوه بر آن تجارت در این دوره به اوج بالندگی و شکوفایی خود رسید. در این دوره به سبب ساختن جاده‌ها، ایجاد پلها، کاروانسراها بر سر راههای اصلی و ایجاد امنیت در راهها، تجارت به شکل فراگیری رونق یافت. براساس پژوهشی که ما انجام داده‌ایم به این نتیجه رسیده‌ایم که کاروانسراها نقش کلیدی در تجارت داشتند. بنابراین ما با مطالعه و بررسی کاروانسراهای دو منطقه آذربایجان و اصفهان به معماری این نوع کاروانسراها پرداخته‌ایم و اینکه نقش اقلیم متفاوت این دو منطقه چه تاثیری بر پلان و مصالح این کاروانسراها داشته است. بر اساس این پژوهش کاروانسراهای آذربایجان به خاطر اقلیم کوهستانی دارای بافت متراکم و حیاط و اطاقهایی کوچک و همچنین دارای بخاریهای دیواری بزرگ می‌باشد ولی کاروانسرای اصفهان بخاطر اقلیم نسبتاً معتدل و خشکی که دارد دارای حیاط مرکزی و اطاقهایی بزرگ برای اقامت مسافران زیاد و همچنین به دلیل کمبود آب دارای آب انبار و اکثراً دارای بادگیر می‌باشند.

۱-۲- طرح مسأله

صفویان در طول حکومت نسبتاً طولانی سیصد ساله خود در ایران سه شهر تبریز، قزوین و اصفهان را به پایتختی برگزیدند. در دوره صفویه به دلیل ثبات سیاسی و رونق اقتصادی، شاهان صفویه از جمله شاه عباس اول اقدام به ساخت و ساز بناهای عام المنفعه از جمله کاروانسرا نمودند. این گونه بناها بیشتر در مناطق آذربایجان و اصفهان بنا شده‌اند. با توجه بر شرایط اقلیمی متفاوت در ایران کاروانسراهای هر منطقه بر اساس اقلیم همان منطقه ساخته شده است. ما با مطالعه کاروانسراهای دو منطقه آذربایجان و اصفهان که در دو منطقه متفاوت آب و هوایی می‌باشند، به این نتیجه رسیدیم که کاروانسراهای این دو منطقه دارای پلان و مواد و مصالح ساختمانی متمایز از یکدیگر می‌باشند. کاروانسراهای آذربایجان به دلیل شرایط کوهستانی و آب و هوای خاص این منطقه دارای مصالحی مانند سنگ و تزیینات آجرکاری و دارای پلانهای مسقف می‌باشند و نسبت به کاروانسراهایی که در مناطق مرکزی ایران مانند اصفهان ساخته شده‌اند، از نظر مصالح و پلان متفاوت می‌باشند. ولی کاروانسراهای اصفهان اکثراً دارای حیاط مرکزی بزرگ و بخاطر کمبود آب دارای آب انبار و... می‌باشند و بیشترین مصالح مورد استفاده خشت و آجر و از سنگ برای پی بوده‌اند.

در این پژوهش سعی خواهد شد تا با در نظر گرفتن جغرافیا و اقلیم متفاوت مناطق یاد شده، به مقایسه این بناها از نظر مصالح معماری و نوع پلان پرداخته شود. (مطالعه موردی کاروانسرای قانلی بلاغ اردبیل و کاروانسرای مادر شاه اصفهان).

۱-۳- سوالات تحقیق

۱- عمده ترین مواد و مصالح ساختمانی به کار رفته در کاروانسراهای مناطق آذربایجان و اصفهان چیست؟

۲- آیا شرایط جغرافیایی و اقلیمی تاثیری بر کاروانسراهای دوره صفوی این مناطق داشته است؟

۱-۴- فرضیات تحقیق

۱- از عمده ترین مواد و مصالح بکار رفته در کاروانسراهای آذربایجان سنگ و در کاروانسراهای اصفهان می‌توان به آجر اشاره کرد.

۲- با توجه به شرایط جغرافیایی متفاوت دو منطقه آذربایجان و اصفهان که آذربایجان آب و هوای سرد و مناطق مرکزی با آب و هوای گرم می‌باشند، این شرایط بر پلان کاروانسراهای این مناطق تاثیر داشته است.

۱-۵- پیشینه تحقیق

مطالعات محمد یوسف کیانی در کتاب معماری ایران در دوره اسلامی، مطالعات ولفرام کلایس و محمد یوسف کیانی در کتاب فهرست کاروانسراهای ایرانی، مطالعات محمد یوسف کیانی در کتاب تاریخ معماری ایران در دوره اسلامی، مطالعات ماکسیم سیرو در کتاب کاروانسراهای ایرانی و ساختمانهای کوچک میان راهها و یکسری مطالعاتی که بصورت کلی بر روی کاروانسراها انجام شده است.

۱-۶- ضرورت انجام تحقیق

با توجه بر اینکه کاروانسراها از جمله آثار مهم دوره صفویه محسوب می‌شوند و نقش زیادی در دوره صفویه داشتند لازم است تا تحقیقات گسترده و جامعی درباره این گونه بناها صورت گیرد.

۱-۷- اهداف

- ۱- بیان وجوه تمایز و تشابه کاروانسراهای مناطق دشت و کوهستانی
- ۲- بررسی نقش آب و هوا در چگونگی شکل گیری کاروانسراهای آذربایجان ایران و اصفهان در دوره صفویان

۱-۸- نوآوری طرح پژوهشی

- ۱- معرفی کاروانسراهای بین راهی شمال غرب ایران و اصفهان در دوره صفویان
- ۲- ایجاد زمینه برای آیندگان تا میزان تغییر و تحولات معماری و نیز تاثیر نقش آب و هوای مناطق یاد شده در ایجاد بناهای دیگر این دو منطقه در دوره صفویه را هرچه بیشتر بررسی کنند.

۸-۱- استفاده کنندگان از نتیجه پایان نامه

- سازمان میراث فرهنگی و موسسات وابسته به آن

- دانشجویان باستانشناسی و معماری

- سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی

- دانشگاه سیستان و بلوچستان

- پژوهشکده باستانشناسی کشور

۱۰-۱- روش انجام تحقیق

این پژوهش براساس اهدافش، از نوع پژوهش کاربردی است. به خاطر اینکه به عنوان مثال، ما می‌توانیم با شناخت این کاروانسراها و مشترکات آنها با سایر بناها با سایر هنرها به چستی و علت ایجاد تداوم یافتنشان بر روی معماری کاروانسراها پی ببریم.

۱۱-۱- روش و ابزار گردآوری اطلاعات

به طور کلی داده‌ها مورد نیاز در این پژوهش به دو روش کتابخانه‌ای یا اسنادی (به جمع آوری کتابها و مقاله‌ها) و روش میدانی (تهیه عکس و جمع آوری نظر ساکنین منطقه در مورد بناها) به دست آمده است.

۱۲-۱- مشکلات و موانع تحقیق

با توجه به اینکه تحقیق حاضر هم به روش کتابخانه‌ای و هم از طریق بررسی میدانی انجام شده است. بنابراین از دو دیدگاه دارای مشکلات است. اول نداشتن منابع کافی، اطلاعات و آمار و ارقام درست و به روز و حتی عکس و اسلاید از پلان و معماری و نقوش، از همه کاروانسراها (به علت مطالعات کم) و دوم، مقدور نبودن سفر به تمامی شهرستانها که این کاروانسراها هر کدام در شهرهای مختلف بوده‌اند.

افزون برآن، با توجه به نوآوریهای این تحقیق طبعا مشکلات و سختی هایی در این زمینه دارد. یکی از نوآوری ها، به بررسی میزان تغییر و تحولات پلان معماری آنها (درمناطق آذربایجان و اصفهان) پرداخته است که برای آغاز باید تمامی تشابهات آنها را از نظر معماری شناسایی و مقایسه گردد تا میزان و روند تغییر و تحولات آنها مشخص گردد. همچنین در این پژوهش برای پرداختن به تغییرات معماری و تزیینات کاروانسراها در این مناطق، با دیدی وسیعتری باید تمام تغییرات آب و هوایی را مد نظر قرار داد و با توجه برآن(تغییرات آب‌هوایی)، بناهایی که در مناطق ذکر شده باقی مانده است، مورد مطالعه قرار گیرد که این امر با توجه به اینکه تجسم ویژگی‌های غیر مادی بر روی اشیاء مادی دشوار است، طبعا با مشکلاتی همراه خواهد بود.

فصل دوم

جغرافیای طبیعی آذربایجان و اصفهان

جغرافیا به عنوان بستر فعالیتهای اساسی، رفتارهای انسان را تحت تاثیر قرار می‌دهد. در گذشته این تاثیر بدلیل کمبود تکنولوژی بیشتر بوده است. این مسئله را می‌توان در تعریف الگوی استقراری نشان داد «الگوی استقراری همان پراکندگی فعالیتهای انسانی در بستر چشم انداز زمین و ارتباط این فعالیتهای و مناظر طبیعی و محیط اجتماعی است» (رهنمایی، ۱۳۷۰: ۱۴۸).

بنابراین دو اصل مهم در اینجا انسان و محیط می‌باشد. پیکره جغرافیایی ایران مملوء از تنوع و گوناگونی است. دو ویژگی بنیادی جغرافیایی طبیعی ایران یعنی قرار گرفتن در کمربند خشک کره زمین و کوهستانی بودن پهنه جغرافیایی آن، از جمله عوامل موثر در مکان‌گزینی استقرار و فعالیت انسانی و شکل‌گیری انواع معیشت‌های یکجانشین و کوچ‌نشین در طول تاریخ و مدنیت این کشور نقش بسزایی داشته است. فعالیتهای حیاتی عمدتاً در نواحی جلگه‌ای و فاقد عوارض طبیعی تمرکز یافته‌اند و در جاهایی که عوامل محدود‌کننده نظیر توپوگرافی، اقلیم و جنس خاک اجازه فعالیت انسانی را محدود می‌سازند، یا خالی از جمعیت بوده و یا اینکه به شکل بسیار تنگ اشغال شده‌اند. بر عکس کانون‌های جمعیتی و فعالیتهای انسانی در نواحی حاصلخیز دارای شرایط اکولوژی مساعد شکل گرفته و توسعه یافته‌اند. نواحی کوهستانی هرچند که خود مستقیماً نواحی مطلوبی برای سکونت پایدار نیستند، اما دریافت و نگهداری بارش‌های جوی بصورت برف و ذوب تدریجی و جریان آن به سمت پایکوهها، منبع برکت عظیم تامین آب دشتهای پایکوهی هستند (رهنمایی، ۱۳۷۰).

به خاطر همین تنوع محیطی، شاهد تفاوت‌های فرهنگی در مناطق مختلف ایران هستیم. در مطالعه باستانشناسی ایران برای نتیجه‌گیری درست و دقیق، ما نیازمند به تقسیمات منطقه‌ای براساس ویژگیهای جغرافیایی و داده‌های باستانشناسی می‌باشیم. شمال‌غرب ایران به خاطر ویژگی‌های جغرافیایی، زبانی و معیشتی، تفاوت‌هایی با سایر مناطق ایران داشته و ساختارهای فرهنگی و اقتصادی خاصی را شامل می‌شده است (هرینگ، ۱۳۷۶: ۵۷).

هدف از آوردن موقعیت جغرافیایی و شرایط جغرافیایی و اقلیمی دو منطقه آذربایجان و اصفهان معرفی شرایط متفاوت اقلیمی این دو منطقه و تاثیر آن بر معماری این منطقه است. که در فصل ششم با معرفی کاروانسراهای این دو منطقه بیشتر با تاثیر اقلیم بر معماری این دو منطقه آشنا خواهیم شد.